
En Fakir Ülkelerdeki Özel Okullar*

James Tooley °

Nisan 2004’de eğitim için küresel kampanya “105 ülkeden politikacı ve liderleri çocuklarla yüz yüze getiren bütün zamanların en büyük lobisi”ni kendi tarzında topladı. Neredeyse bir milyon kişi “eğitim hakkında söz almak için bir araya geldi. Hükümetlere bütün dünya çocukları için ücretsiz kaliteli temel eğitim temin etmeleri çağırısı yapan Nelson Mandela da dünyanın dört bir yanından milyonlarca veli, öğretmen ve çocuktan oluşan bu koroya eşlik etti.

Ne denli iyi niyetli olursa olsun Eğitim için Küresel Kampanya bugünlerde kalkınmakta olan ülkelerde vuku bulmakta olan önemli bir şeyi gözden kaçırmaktadır: Bu, fakir ailelerin çocuklarının görkemli yükselişleri olgusudur.

Bu, fakirler için özel okullar olgusunun farkına ilk kez Dünya Bankası’nın özel finans organı International Finance Corporation’a danışmanlık yaptığım 2000 yılında Hindistan’ın Haydarabad şehrinde vardım.

Eğitimde özelleştirmeyi savunduğum Reclaiming Education başlıklı makalem henüz yayımlanmamıştı, ve anlayışlı okurların bile yapmadan edemedikleri “savunduğum fikrin orta sınıf veya nispeten zengin ülkelerin fakirlerini çaresiz bırakacağı” yollu eleştirileri göğüslemeye çalışıyordum. Bu eleştiriler beni üzüyordu. Okumuş olduğum E.G. West’in Eğitim ve Devlet adlı kitabından

---

* “Private Schools in the Poorest Countries”, *Cato Policy Report*, 1 Eylül 2005, Bölüm XXVII, No: 5

° James Tooley, Newcastle Üniversitesi’nde eğitim politikası profesörüdür. Çalışmaları, özellikle, gelişmekte olan ülkelerde özel okulların rolü ve devlet müdahalesinin eğitime verdiği zarar üzerine yoğunlaşmıştır.

Viktorya devri İngilteresi'nde fakirlerin işin içine devlet henüz girmemişken bile özel eğitimden çok istifade etmiş oldukları gerçeğini öğrenmiş bulunuyordum. Aynı şey bugün de fakir ülkelerde tekerrür edemez miydi? Meraktan, seçkinler ve orta sınıfa hizmet veren okullar üzerinde odaklanan çalışmamı bir süre için tatil ederek şehrin fakir semtlerine bir göz attım. Hemen her sokak başında bir özel okula tesadüf benim için hoş bir sürpriz oldu. Bundan aldığım ilhamla çoğu okul sahibi, öğretmen, veli ve öğrenci ile tanıştım; onların motivasyon ve zorluklarını ve başarı ve ihtiyaçlarını öğrendim.

O zamandan beri, Somali ve Sierra Leone, Nijerya, Kenya, Gana, Hindistan ve Çin'de de gecekondulu-okulların mevcut olduklarını keşfettim. Gerçekten de böyle okulların mevcut olmadıkları bir fakir ülkeye henüz tesadüf etmiş değilim. Ekibim fakir bölgeleri sokak-sokak gezerek taradı. İleri istatistik teknikleri kullanarak yapmakta olduğumuz sayım henüz tamamlanmış olmasa da toplamış olduğumuz veriler yedi keyfiyetin tebarüz ettiğini göstermektedir.

Fakirler İçin Özel Eğitimin Yedi Keyfiyeti

Birincisi , özel sektörün fakirlere okullar temin etmesi hususunda çarpıcı gerçekler vardır. Ayrıntılı çalışma yaptığımız fakir yöre ve semtlerin her birinde, fakirlere hizmet veren okulların kahir ekseriyetinin özel olduklarını, ve fakir velilerin ya kâhir ekseriyetinin ya da hatırı sayılır bir ekaliyetinin özel okulları tercih ettiklerini gördük.

İkincisi, tahminlerin aksine, özel okulların ekseriyetinin hayır cemiyeti olarak değil, fakat ticarethane olarak faaliyet gösterdiklerini keşfettik. Bu özel okullar umumiyetle muhitlerinin ihtiyaçlarına cevap veren mahalli müteşebbislerce kuruluyorlardı. Özel okulların beyan ettikleri gelir ve giderlerini inceledikten sonra, bunların, kahir ekseriyetini zannedebileceği gibi insânî maksatlı teberrulardan değil fakat velilerin ödedikleri ücretlerden temin eden kârlı işletmeler olduklarını gördük ki , sayıca bu denli çok olmalarının en makul izahı da budur.

Üçüncüsü, fakirlere hizmet veren okullarda çalışan öğretmenlerin aldıkları ücretler ve işlerine bağlılıkları okulun kamu mu özel mi olduğuna bağlı olarak büyük farklılıklar arz etmektedir. Özel okul öğretmenleri, kamuya ait okulların merkezden gönderilen öğretmenlerinin aksine , zaten hizmet veriyor oldukları yerel muhitten devşirilmektedirler. Özel okullarda ders veren öğretmenlerin aylıkları, kamuya ait okullarda ders veren meslektaşlarınınkilere kıyasla oldukça düşüktür. Yine de bu özel okullar öğretmen bulmakta güçlük çekmemektedirler ki bu da akla öğretmen aylığının piyasa râyicinin kamuya ait okullarda örgütlenmiş öğretmen sendikalarının talep ettikleri aylığın çok altında olduğunu getirmektedir. Yine özel okullarda çalışan öğretmenler arasında işe devamsızlık, kamuya ait okullarda çalışan öğretmenlere kıyasla

çok daha azdır. Özel okullarda ders veren öğretmenler, kamuya ait okullarda ders veren öğretmenlere kıyasla, vakitlerinin çok daha büyük bir kısmını öğrencilerine ayırmaktadırlar.

Dördüncüsü, kamuya ait ve özel okulların girdileri arasında istatistikî bakımından anlamlı farklılıklar olduğunu keşfettik. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı özel okullarda, kamuya ait okullara kıyasla daha düşüktü -kayıt dışı eğitim sektöründe faal okullarda ise en düşük seviyede idi- ve kütüphane, tuvaletler ve içme suyu gibi okul ihtiyaçları özel okullarda kamuya ait okullara kıyasla daha iyi temin ediliyordu.

Beşincisi, kamu ve özel okulculuğun nispi maliyetlerinde, ülkeler arasında farklar vardır. Kamuya ait okulların tamamen bedava olduğu - Hindistan gibi-ülkelerde, özel okullar velilere daha pahalıya mâl olmaktadır. Fakat kamuya ait okulların az bir ücret aldıkları -Çin ve Gana gibi-başka ülkelerde, özel okulların bazen kamudaki fiyatın bile altına indiklerini gördük ki bunun sebebi gerçekten fakir olanların kamuya ait okulların talep ettikleri ücreti ödeyememeleri idi. Özel okulları câzip kılan, velilerden sömestre başına değil, gündelik ücret - mesela günde 10 cent - alıyor olmalarıydı. Kamu okullarının talep ettikleri sömestre ücreti gün sayısına bölündüğünde daha küçük bir sayı çıksa bile , fakir veliler özel okulları tercih ediyorlardı. Kenya'da hükümet son zamanlarda "bedava ilköğretim"başlatmıştı, fakat velilerle yaptığımız mülakatlardan anladık ki, kamuya ait okulların mesela tek tip üniforma giymek gibi birçok gizli maliyeti vardı ve özel gecekondular daha ucuza gelebiliyorlardı.

Altıncısı, özel okullar gerçekten de çok fakir ailelerin çocuklarını ya bedava ya da burslu okutuyorlardı.

Nihayet birçok yan etkiye göre düzeltme yaptıktan sonra gördük ki özel okullarda okuyan öğrenciler matematik ve İngilizce derslerinde daha başarılı olmaktadırlar. Bütün bunlar fakir ailelerin özel okulları tercih etmekle tutarlı bir davranış sergilediklerini göstermektedir.

Kalkınma Uzmanları ile Üç Sürpriz Mutabakat Alanı

Buluşmamızın aslında yeni şeyler değil, fakat kalkınma iktisadı biliminin en azından bazı mümtaz şahsiyetleri tarafından zaten bilinen şeyler olduğu savunulabilir. Fakat bu bilinenlerden bariz neticeyi çıkartmaya hiçbiri muvafak olamamış gibidir. Aksine, bu müessir kalkınma iktisadı çevreleri, bu bariz neticeyi susarak geçiştirsele bile, açıkça savunuyor görünmek istememişlerdir. Kalkınma iktisadı çevrelerinde "herkes için eğitim" nakaratı kamunun müdahalesine ve uluslararası ajansların yardımına davetiye çıkartıyordu; fakirlere hizmet eden özel okulların mevcudiyeti ihmal edilebilir bir veri idi.

Çoğu kalkınma iktisadı uzmanı, bence gitmekte olduklarından çok daha farklı bir yönü işaret eden şu üç önermeyi kabule yatkın görünüyordu :

Liberal Düşünce

Birincisi, fakirlere hizmet götüren özel okulların pıtırak gibi çoğalmakta oldukları gerçeği umumi kabul görüyor gibidir. Mesela eğitim konusunda çalışan çoğu kalkınma iktisatçısının kutsal kitabı olan Oxfam Eğitim Raporu, bir dizi kalkınmakta olan ülkeden toplanmış verilere istinaden , özel okulların “mutlu azınlığa” hizmet ettikleri safatasına meydan okumakta ve “fakir hane halkının taleplerini karşılamak” için boy göstermekte olan “düşük maliyetli özel okullar” vakiasına işaret etmektedir. Veri kaynaklarından biri de beş kuzey Hindistan eyaleti köylerindeki eğitim faaliyetlerine dair Probe Raporu’dur. Bu rapor “fakir aileler ve dezavantajlı muhitler içinde bile, kamuya ait okulların beş para etmez olduklarının tam idraki içindeki fakir aileler çocuklarının bazılarını veya hepsini özel okullarda okutmak için büyük fedâkarlıklar yapmaktadırlar”denmektedir.

İkincisi, yine aynı uzmanlar arasındaki bir başka mutabakat da, fakirleri çocuklarını özel okullara göndermeye iten sebeplerden birinin de kamuya ait okulların yetersizliği, özellikle derslerin boş geçmesi olduğudur. Oxfam Eğitim Raporu “kamu eğitim sisteminin yetersizlikleri” nin çoğu fakir hane halkını özel sisteme yöneltmiş olduğunu ifade etmektedir. Bu yetersizlikler arasında çalışanların ve öğrencilerin morallerini bozan “yetersiz kamu yatırımı” ve imkânların yetersizliği de vardır. Rapor’a göre en önemlisi ise öğretmenlerin iş devamsızlıkları ve dört elle sarılmamalarıdır. Probe takımı rasgele seçtikleri ve önceden haber vermeden ziyaret ettikleri devlet okullarının ancak yüzde 53’ünde eğitim faaliyetinin sürdüğünü gördüklerini bildirmektedir. Okulların yüzde 33’ünde başöğretmenin işinin başında olmadığı saptanmıştır. Rapor çocuklarını okula gönderebilmek için türlü tersliklerle boğuştukları hâlde onların hemen hemen hiçbir şey öğrenemediklerini anlayan ailelerin hazin hikâyelerine de yer vermektedir. Probe takımı devlet okullarında “öğretim faaliyetlerinin , umumiyetle , gerek zaman gerekse gayret itibarı ile asgari bir seviyeye indirilmiş” olduğunu müşahede etmiştir. “Bu örnek bir sorumsuz öğretmenler ekaliyetine özgü olmayıp, meslekî bir hayat tarzı olup çıkmıştır” tespiti kayda değerdir.

Bu problem fakire hizmet veren okullarda yoktur. Probe araştırmacıları köylerdeki yardım görmeyen özel okullara yaptıkları benzer “baskın ziyaretler” de “hummalı bir ders faaliyeti” ile karşılaşmışlardır. Gerçekten de fakirlere hizmet veren özel okullar Oxfam raporunun bildirdiği üzere “devletin verdiğiinden daha ucuz ve daha kaliteli eğitim vermektedirler”.

O hâlde özel okullardaki başarının sırrı nedir? Bu üçüncü önerme kalkınma iktisatçıları arasında yaygın kabul görüyor gibidir. Probe Raporu bunu çok veciz bir biçimde şöyle ifade etmektedir:

Özel okullarda öğretmenler (onların işlerine son verebilecek) yöneticiye ve bu yönetici üzerinden de (çocuklarını okullarından alabilecek) velilere karşı sorumludurlar. Kamuya ait bir okulda ise, öğretmenlerin iş güvencesi

olduğundan ve terfileri de performanslarına bağlı olmadığından, bu sorumluluk zinciri çok daha zayıftır. Bu tezadı velilerin kahir ekseriyeti açık seçik görmektedir.

Gerçekten de "şayet maliyetleri eşit olsa, çoğu velinin çocuklarını devlet okuluna değil de özel okula göndereceğini" beyan etmiş olmasının gerisinde bu gibi mülahazalar yatmaktadır.

Dünyanın en fakir ülkelerindeki fakir velilerin çocuklarını özel okullarda okutmayı tercih ediyor olmaları kalkınma iktisatçılarının gözlerini açmalıdır. Bu delil hakkında daha çok okudukça, bu kalkınma iktisatçılarının ondan çıkartılacak tabî sonucu gözden nasıl kaçırdıklarını daha iyi anladım. Şayet 2015 yılına varıldığında ilkokula gidemeyen çocuk kalmasın diyorsak, bu amaca ulaşmakta özel sektörün oynayabileceği hayati rolü de görebilmeliyiz. Bu kampanyada fakir olmalarına rağmen çoğu ailenin çocuklarını özel okullara göndermeyi tercih etmekle verdikleri mesajı da doğru okuyabilmeliyiz.

Dört Büyük İhtilaf Alanı

Bana ne denli ilginç görünse de, özel okullar kalkınma iktisatçılarının keşfetmeye çalıştıkları bir imkân değildir. Oxfam raporu bu bakımdan tipiktir. Kaydedildiği gibi fakirlere hizmet veren özel okullar çoğaldığı ve bunları kamuya ait okullardan daha kaliteli oldukları halde bu olgunun "çaresizlikten" ileri geldiği savunulmakta, kamu eğitimi herkese ulaştığında yok olduğu ima edilmektedir. Kalkınma iktisatçıları çocuklarını özel okula gönderen fakir ailelerin yanılığında olduklarına kânîdirler. Bu neden böyledir?

Probe raporu, kalkınmacılık çevrelerinde umumi kabul gördüğü anlaşılan dört sebep zikretmektedir. Özel okulların başarısı teslim edilmekle birlikte, bunun "herkes için eğitim" hedefine varmakta bir yol olmadığı şu dört gerekçe gösterilerek savunulmaktadır:

- Özel okullar fakir ailelerin kâhir ekseriyetinin erişimi dışındadırlar;
- Özel okullar dışları parlak içleri kof olduklarından velileri yanıltmaktadır;
- Özel okullarda adam gibi eğitim değil sınavlara hazırlık yapılmaktadır;
- Şayet fakir veliler özel eğitimi desteklerlerse bu " kamu okulculuğu sisteminin temellerine dinamit koymak" olur.

Birinci itiraz ücretlerle alakalıdır. Gerçekten de etüt ettiğiniz okullar velilerden düşük ücret talep ediyor iseler de, bu ücreti bile veremeyecek kadar fakir aileler vardır. Fakat bu özel okulculuğa daha büyük bir rol verilmesine itiraz sebebi olabilir mi? Bunun çaresi burslu veya kredili eğitimidir. Gerçekten de yukarıda değinildiği gibi fakirin de fakirinin bu sorununun bizzat özel okullar da farkındadırlar ve onlara burs vermektedirler. Dolayısı ile bu birinci

itiraza en münasip cevabı sağladıkları burs ve kredili eğitim imkanları ile bizzat özel okullar vermektedirler

İkinci ve üçüncü itirazlar özel okulların kalitesine dahildirler ama daha dikkatli okuduklarında Probe Raporu'ndaki kanıtlara dayanmadıkları, fakat en fazlası ile özel okullar hakkında birer subjektif kanaat oldukları görülür. Araştırmalarımız akla bunların geçerli eleştiriler olmadıklarını getirmektedir. Mesela Haydarabad'daki özel okullarda yaptığımız ayrıntılı etütlerde okulların sadece sınava hazırlık faaliyeti içinde olmadıklarını fakat bütüncül bir müfredat programını bir dizi müfredat dışı faaliyet ile beraber tatbik etmekte olduklarını gördük. Görüşüğümüz veliler bize eğitimin kalitesi hususunda çok seçici olduklarını ve bir okulda aradıklarını bulamazlarsa çocuklarını başka okula gönderdiklerini söylediler. Çoğunluğu çocuklarını bir okula göndermeden önce okul-okul dolaşıp keşif yapıyordu.

Her hal-ü kârda, bulunan kalite aranan kadar olmasa bile yine de devlet okullarınınkinden iyi oluyordu. Dolayısı ile Probe takımı haklı bile olsa bu en fazla özel okulların ıslaha muhtaç oldukları anlamına gelir. Eğitim sorununa bir çözüm olmadıkları anlamına değil...

Fakat, dördüncü husus en isabetsiz olanıdır. Sanki fakir veliler devlet okullarının kalitelerinin yükseleceği güne kadar beklemek zorundadırlar. Bu kalkınma uzmanlarına bakılacak olursa, çocuğunu bütünü ile yetersiz devlet okulundan alan bir veli devlet sistemini tehlikeye atmaktadır. Onun fakir ve çocuğunu da fakirlikten kurtarabilmesinin tek yolunun ona iyi bir eğitim vermesi olduğu bu uzmanların umurlarında bile değildir; kamu sektöründe kalmalı ve eğitim kalitesini yükseltecek mucizeyi beklemelidir.

Bana öyle geliyor ki gecekondü mahallelerinde ve köylerde yaşayan veliler daha umutlu ve daha sabırsızdırlar. Uzaklarındaki yoz siyasetçileri etkileyemeyeceklerini bilmekte ve onlardan medet ummamaktadırlar. Onlar için tek gerçekçi seçenek sistemin dışına çıkmaktır. Bana öyle geliyor ki, hesap sorulabilir eğitim için karmaşık politik sistemler ve iktidar ilişkilerinin yeniden kurulması şart değildir. Onun yerine özel sektörü tercih eden velilerin bize öğrettikleri gibi, hesap sorulabilir eğitim mührün siyasetlerin elinden alınıp velilerin eline verilmesi ile mümkün olabilecek bir şeydir.

Açıktır ki, burada sunulan tanıklıklar ve tartışma ABD'nin kalkınma politikası için yön-tayin-edici mahiyettedir. Ama Amerikalıları doğrudan ilgilendiren okul tercihi tartışması için de birtakım çıkarsamaları hiç mi yoktur? Ben olduğuna inanıyorum. Dünyanın en fakir insanların özel okulları tercih etmekle verdikleri mesajın ABD'deki okul tercihi hareketine de yeni esinler ve canlılık vermesi pek muhtemeldir.

Amerika'daki Okul Tercihini İki Ders

Kesinlikle, kalkınmakta olan ülkelerde yapılan araştırmaların bulguları, okul tercihi hareketini sadece imtiyazların kalesi olarak göstermek iddialarını daha da çürütürken Amerikan tecrübesini daha geniş bir bağlam içerisine yerleştirebilir. Özel eğitimin en imtiyazsız kesimin seçme şansını nasıl arttırdığını ve fırsatlarını nasıl iyileştirdiğini gösterir dünyanın dört bir yanından yaratıcı modeller , bu modellerin standartları yükseltmekte ne denli müessir olduklarını gösterir kanıtlar , ve ilgili eğitimcilerin yaratıcılıkları ve müteşebbisliklerine ışık tutan hikayelerin hepsi de Amerika'daki okul tercihi için destekleyici çağrılara yardımcı olmakta önemli roller oynayabilirler.

Ne var ki, kalkınmakta olan ülkelere getirilen yeni kanıtlar belki bundan daha da fazlasını yapmaya muktedirler. ABD'deki okul tercihi tartışmasının çoğu iştirakçisi iddialarını eğitimde makbuz imkanı ile sınırlı tutuyor gibidir- yani devlet sizi vergilendirecek, sonra da bu meblağın bir kısmını sizin tercih ettiğiniz okula sıkı kurallara bağlı olarak transfer edecek. Burada eğitimin kamuca fonlanmasının pazarlık konusu yapılamayacağı farz ediliyor gibidir.

Fakat, kalkınmakta olan ülkelere iki çok daha radikal ders, amerikan okul tartışmalarında savunulan tezlerin pek mütevâzı talepler olduklarını göstermektedir.

Birinci radikal ders kendi kendine yardım esprisidir. Burada, şayet bir devlet okulu New York veya Los Angeles'in gettolarında başarısız oluyorsa, burada okuyan fakir aile çocuklarına kamu müdahalesinden başka hiçbir şeyin yardımcı olamayacağı farz olunmaktadır. Bu müdahalenin vasıtaları da eğitim makbuzları veya çarter veya bir başka "okul tercihi" teklifidir. Fakat bütün olanaklardan tamamen mahrum fakir Asyalı ve Afrikalı başının çaresine bakmanın bir yolunu nasıl da bulmaktadır! Onun Amerika'dan öğrenmesi gereken bir şey yoktur, asıl Amerika ondan öğrenmeye muhtaçtır.

İkinci ve belki de daha önemli ders de okulları hesap-sorulabilir en müessir yolunun onları özelleştirmek olduğudur. Ve okulların ücret ödeyen velilere hesap vermesi olgusunun özel okulların kalitesini daha yüksek tutan başlıca etmen olduğu gerçeğini özel eğitimi eleştiren kimseler bile teslim etmektedirler. Şayet özel okullar, okul tercihinin savunulan çoğu Amerikalının arzu ettiği gibi, bir evrensel makbuz sistemi içine yerleştirilecek ve okuttukları talebe başına devletten ödenek alacak olurlarsa, bu, velilerin okuldan hesap sorma imkanlarının da sonu olacaktır.

Bugün kalkınmakta olan ülkelere vukû bulmakta olanlardan çıkartılması gereken en önemli ders belki de kamu fonlanmasının çözümü değil fakat sorunun bir parçası olduğudur. Kenya çalışmamız sırasında görüştüğümüz bir velî bunu çok veciz bir biçimde ifade etti. Bedava kamu eğitimi ilk çıktığında

çoğu çocuğunu gecekondu mahallesindeki özel okuldan alarak devlet okuluna yazdırmış. Ne var ki, devlet okulunun vereceği eğitimin ne olup ne olmadığını anladıktan sonra tekrar özel okula göndermiş. Bize “ucuz etin yahnisi yavan olur” dedi. Bu veli okulun kendisine hesap-verir olmasını oraya ücret ödüyor olmasına borçlu olduğunun tam idraki içindedir. Belki de bu fakir Amerikalılara daha iyi eğitim götürme amacı güdenlerin almaları gereken bir derstir.

Demokrasiyle liberalizm arasındaki bağlantı nedir? Liberalizmin zengini daha zengin fakiri daha fakir yaptığına ilişkin inancın herhangi bir tutarlılığı var mıdır? Bu çalışma ekonomik özgürlüklerin siyasî özgürlükleri destekleyerek kötü yönetimleri nasıl egale ettiğini küresel ölçekte empirik veriler sunarak açıklamaya çalışıyor. Yazar, liberal siyasaların özgürlük ve refahı geniş ölçekte ve azınlık değil çoğunluk lehine olacak şekilde kuvvetlendirmekte alternatiflerinden çok daha iyi olduğunu savunuyor. Ezberlenmiş retorikleri sorgulamaktan korkmayanlara...

LIBERTE
www.liberte.com.tr